

OTPAD – PRAVNI I/ILI CIVILIZACIJSKI PROBLEM U ŽIVOTNOJ SREDINI

Slobodan I. Marković

Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad

slomark@gmail.com

Zdravko Skakavac

Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka

zskakavac@useens.net

Sažetak

U radu se analizira otpad kao problem urbanizovanog i industrijalizovanog društva i odnos prema njemu. Rad je baziran na iskustvima razvijenih zemalja i saznanjima autora iz raspoloživih izvora.

Kao osnovni problem, u radu se ističe dilema nerazvijenih zemalja da prihvataju strane tehnologije za ova rešenja iako se one u svetu smatraju prevaziđenim i daleko opasnijim po životnu sredinu od samog otpada – komunalnog i opasnog. S tim u vezi, autori za rešavanje problema primarno potenciraju dizanje svesti javnosti u odnosu na otpada uz pravnu logistiku.

1. UVOD

Otpad kao proizvod bez upotrebne vrednosti predstavlja jednu od od savremenih vrsta pretnji životnoj sredini uopšte i ekološkoj bezbednosti posebno. Posle klimatskih promena, otpad je drugi rangirani rizičan faktor za životnu sredinu u Strategiji održivog razvoja Srbije. Između naučne i stručne javnosti u svetu ranije, a u protekloj deceniji i kod nas, uspostavljen je konsenzus da je otpad ozbiljna pretnja u savremenom društvu za životnu sredinu, a ovde se pokušava doći do odgovora: *u čemu se ogleda ta njegova preteća opasnost?*

Imajući u vidu pravnu regulativu za životnu sredinu i dosadašnju praksu razvijenog i nerazvijenog sveta, u radu će biti reči o poznatim iskustvima u odnosu na otpad, kao grupi veoma specifičnih i nedovoljno poznatih pretnji životnoj sredini. Kao problem, otpad je predmet veoma aktuelnih rasprava na globalnom, nacionalnom, regionalnom pa i na lokalnom nivou, iako bi njihov redosled prema značaju trebao ići obrnutim smerom.

Najveći broj rasprava vezanih za otpad na našem prostoru svodi se na to da je *upravljanje otpadom najvažnije pitanje za zaštitu živote sredine*. Ta konstatacija je apsolutno netačna, jer sam pojam upravljanja otpadom u sebi sadrži nameru za ostvarivanje profita, a ne zaštite života, prirode i životne sredine. Međutim, analizom i ličnim učešćem autora na većem broju rasprava različitog nivoa iz ove oblasti, moglo se zaključiti da, ne retko, rasprave vode nestručni sa nestručnim za pomenutu zaštitu, pa se sve svodi na zaključak o profitu i zapošljavanju jeftine radne snage. Za razliku od „stručnih promotera“ projekata za deponije i spalionice komunalnog i/ili opasnog otpada sa obaveznom napomenom da su profitabilni, u njihovom predstavljanju težište je na problemima upravljanja otpadom uopšte, pitanjima operatera, dozvola za rad, transporta i tretmana otpada po vrstama i načinima, a ne o zaštiti bilo čega i bilo koga. Naravno, i javnost, obzirom na specifičnost problema i (ne)vidljive domete u njegovom finalnom rešenju u projektima i ne uočava negativne posledice, već naprotiv, vidi profit kao potencijalnu korist. Međutim, kada se sve to stavi pod analitičku lupu onda postaje vidljiva specifičnost otpada kao problema za životnu sredinu, kao pravno i

praktično nerešenog problema i to ne samo zemalja u razvoju, nego i većine razvijenih zemalja. Za razliku od prvih kod kojih su ovi problemi relativno novi, nakon stečenih iskustava i reakcije javnosti, razvijene zemlje te probleme rešavaju na dva osnovna načina: Prvo, seobom tehnologija uz donacije i kredite u zemlje u razvoju, i drugo, tako što rešavanje - „upravljanje“ prelazi u ruke organizovanog ekološkog kriminaliteta i tako proizvodi još jednu „dodatnu“ pretnju za bezbednost društva. I u ovoj novoj formi upravljanje otpadom ima karakter veoma profitabilnog „biznisa“ koji nastoji da se globalizuje, pa se umesto rešavanja pitanja zaštite životne sredine, svih konvencija, direktiva i zakona težište tako „organizovane delatnosti“ prenosi na pitanja visine profita mimo zakona a ne bilo kakve zaštite.

U ovakvoj filozofiji shvatanja i rešavanja problema otpada, javnost nerazvijenih je pod snažnom presijom integracionih *lobby* grupa da prihvati projekte, pre svega, uvoz već prevaziđenih tehnologija za termički tretman otpada, a zatim da zbog nedostatka sopstvenog otpada termički obrađuje i otpad iz uvoza kako postrojenja ne bi pravila gubitke zbog nedostatka sirovina. U praksi, celokupan proces se odvija pod presijom na dve strane, u razvijenom svetu presijom javnosti na vlade da zabranjuju rad problematičnim tehnološkim postrojenjima, a u nerazvijenom svetu pod presijom resornih delova vlade na javnost da prihvati ove programe kao profitabilne, što znači i korisne. Međutim, *sa bezbednosnog analitičkog aspekta potrebno je doći do odgovora za koga su programi korisni i da li su štetni, za koga i u čemu.*

Ono što je nesporno i iz konsultovanih izvora jeste činjenica da se radi o tehnologijama koje se s pravom mogu definisati kao opasne, a *u opasne tehnologije svrstavaju se sve one koje mogu da koriste kriminalci sa ovim ili onim „okovratnikom“, teroristi ili narodi za činjenje nezakonitih postupaka, bez obzira da li je u pitanju vršenje nasilja, ugrožavanje ljudskih prava, drugačijeg razmišljanja od preovlađujućeg ili za degradaciju životne sredine.*

Svesni kompleksnosti ovde naslovljenog problema i ograničenog obima teksta, autori izražavaju zahvalnost za razumevanje svima onim koji ne budu našli sve odgovore na mnoga otvorena pitanja. Zbog toga, autori zainteresovane upućuju na upućuju na konsultovanu i svoju u popisu navedenu literaturu, a u radu stavljaju težište na korisna iskustva razvijenih zemalja, evropskih i vanevropskih. Iz te perspektive traže se odgovori na savremene probleme otpada koji su aktuelizovani u procesu urbanizacije i industrijalizacije dvadesetoga veka.

Generalni stav autora jeste da je reč o složenom problemu koji je rizik i pretnja za životnu sredinu, izazov za biznis i društveni razvoj, test za političare i ozbiljan zadatak za pravni sistem države i država.

EKOLOŠKO PRAVO I POLITIKA ŽIVOTNE SREDINE

Pravo životne sredine pripada pravnoj disciplini čiji je osnovni predmet izučavanje propisa vezanih za zaštitu životne sredine. Zbog širine problematike koju ova oblast obuhvata, izuzetno je teško utvrditi preciznu granicu između ove grane prava i srodnih grana, kao i posebnih pitanja koja strukturiraju zaštitu životne sredine.

U širem smislu, pravo životne sredine obuhvata veliki broj propisa iz drugih oblasti, koji su značajni i za oblast životne sredine, iako za svoj osnovni predmet regulisanja nemaju oblast životne sredine.

Zbog toga je moguće govoriti o pravu životne sredine¹ u užem i u širem smislu, a pri izučavanju prava životne sredine moraju se maksimalno koristiti i uvažavati dostignuća

¹ stručnim raspravama ne postoji saglasnost u pogledu upotrebe termina *ekološko pravo* i/ili *pravo životne sredine*. Međutim, kako to u ovom radu nije suštinsko pitanje opredeljenje autora je da koriste oba termina.

drugih pravnih disciplina kao što su upravno pravo, međunarodno pravo, građansko pravo, krivično pravo, ustavno pravo, medicinsko pravo, pravo EU i tako dalje.

Kada je reč o politici životne sredine, kao pojmu koji je prisutan u najširoj javnosti, ili o takozvanoj zelenoj politici, onda treba reći da se samo uslovno može govoriti o politici životne sredine kao zasebnoj naučnoj disciplini. To znači, da se samo uslovno može govoriti i o politici životne sredine kao praktičnoj disciplini, ili kao društvenoj pojavi, delatnosti i tako dalje.

Ako se govori o razlici između politike uopšte i politike u oblasti životne sredine, onda treba napomenuti da one proizlaze iz specifičnosti pitanja koja su predmet izučavanja, kao što je *otpad* u ovom slučaju, na primer. Dakle, specifičnost problema životne sredine i pitanja otpada u njoj, predstavlja posebno osetljivo pitanje za čije razumevanje je nužno sagledavanje veza sa drugim sektorskim politikama, a naročito sa politikom održivog razvoja, odnosno procesom rešavanja otpada koji neće biti na štetu životne sredine, imajući u vidu moć sprege političkih i ekonomskih interesa na relaciji globalno-regionalno-nacionalno-lokalno pa i lično. Rezultanta percepcije takvih odnosa, nesporno je uslovljena nivoom svesti građana postignute vaspitanjem, obrazovanjem i javnim informisanjem, specifičnom ulogom nevladinog sektora, ostvarenim nivoom naučnih saznanja, nivoom pravne uređenosti problema i s njim povezanih pitanja, sociološkim karakterom morala i etičkim dilemama u odnosu prema životnoj sredini. Dakle, to bi bili osnovni faktori koji definišu sasvim određene specifičnosti u politici životne sredine.

U evoluciji shvatanja bezbednosti, koncept ekološke bezbednosti pripada politici države prema održivom razvoju uopšte, i životnoj sredini posebno. U toj politici, država svoje unutrašnje i spoljašnje socijalne i ekonomske interese usklađuje strategijom razvoja sa nacionalnim ciljem i sa prihvatljivim trendovima u međunarodnoj zajednici.

Imajući u vidu ukupan značaj ekoloških problema danas, treba naglasiti da skoro svi značajniji subjekti politike nastoje da u javnosti ostave utisak kako oni uvažavaju značaj ovih problema zbog čega je za političku nauku izuzetno važno razvijanje instrumentarija i kriterijuma za uočavanje razlika između formalnog i stvarnog u problemu politike životne sredine. U tom smislu, iako na skromnom uzorku dosadašnje prakse, ovde je pažnja posvećena *problemu otpada* kao savremenog i svestremenog ljudskog i civilizacijskog problema. Ovaj problem prati savremenu politiku i ekonomiju ljudskog razvoja i kroz politiku traži put za pravnu regulativu¹. Osloncem na nauke o bezbednosti, problem otpada mora biti do kraja i suštinski valorizovan, pre svega radi prepoznavanje pretnji u procesu njegovog zbrinjavanja/rešavanja i pravovremene zaštite. Pretpostavke za ove ljudske i civilizacijske potrebe treba izgrađivati kroz moral i etiku kulture života merljivu kroz odnos čoveka prema sebi, prema tehnologijama i prema prirodi, a ne prema broju poseta svečanim koktelima i/ili pozorišnim predstavama.

ODNOS PREMA OTPADU U RAZVIJENOM SVETU

Obzirom na dinamiku i dostignuti stepen urbanog i industrijskog razvoja u XX veku, kao uzorak za ovo razmatranje uzeta je nacionalna strategija i praksa SAD u vezi sa zaštitom životne sredine i ovde analiziranim problemom.

Nacionalna strategija SAD ima tri osnovna elementa i to: *zakonodavstvo, sprovođenje zakona i javnost* čija funkcija se meri po osnovu stepena informisanosti i praktičnog značaja javnog mnjenja. Sve elemente životne sredine pokriva 16 osnovnih zakona sa vrlo detaljnom

¹ O ekološkom pravu i politici životne sredine detaljnije videti u: Marković, S. & Pejanović Lj.: *Zaštita životne sredine u politici održivog razvoja, USEE, Novi Sad, 2012.*; Marković, S.: *Moć otpada u civilnom društvu, Šabac, 2007.* i Enciklopedija – Životna sredina i održivi razvoj, Beograd, 2003, str. 275-347.

pratećom regulativom. Zakoni federalnog nivoa su obavezujući za sve države i sadrže minimalne standarde koji regulišu maksimalno dozvoljene nivoe zagađenja i jedinstvene mere i načine tretmana. U pojedinim državama propisani standardi mogu biti rigorozniji, o čemu odlučuju lokalne vlasti zavisno od karaktera ekoloških problema, materijalnih mogućnosti stanovništva, stava javnog mnjenja, stepena informisanosti javnosti, karakteristika privredne strukture i tako dalje. Iako se radi o veoma oštrim zakonskim zahtevima, ipak se vodi računa o tome koliko privreda, odnosno stanovništvo može da plati da bi se obezbedila zdrava i čista životna sredina. U lancu zakoni-zagađivači, zakoni imaju inicijativu i uvek pooštavaju uslove i standarde

Američka iskustva su značajna za sve zemlje koje svoju praksu žele da približe svetskim standardima. Kao pretpostavka za njih, mogu se izdvojiti funkcionalan društveno-politički sistem, a zatim organizovana i planska akcija za pripremu i stvaranje uslova za primenu standarda.

Efikasnost sprovođenja zakona u SAD, od državnog, preko lokalnog, do nivoa građanina, ostvaruje se zahvaljujući preduslovima kao što su: *katastar zagađivača i sistem monitoringa*. Katastar predstavlja neprocenjivu vrednost u nastojanju da se obezbedi zaštita životne sredine kao i ozbiljna namera da se efikasno sprovedu zakoni. Pored toga, svi važniji stacionarni zagađivači evidentirani su kod Ministarstva za zaštitu životne sredine i kod drugih državnih institucija.

Monitoring u SAD ima široku organizacionu osnovu i nalazi se u nadležnosti državnih i drugih institucija upravnog i stručnog karaktera, raznih udruženja građana i samih zagađivača, koje na to obavezuje zakon¹.

Prvi od tri osnovna mehanizma kojim se u SAD obezbeđuje sprovođenje zakona jeste *sistem dozvola*. Naime, svaki zagađivač, odnosno učesnik u lancu, od „*proizvodnje*“ do deponovanja otpada ili saniranja zagađenja (industrijskog zagađivača, transportera, uređaja za tretman otpada, spalionica, deponija itd) je registrovan. To znači da za obavljanje svoje delatnosti pribavlja, odnosno plaća dozvolu. Zagađivači plaćaju dozvolu da bi mogli raditi, odnosno zagađivati, ali samo do zakonom dozvoljenog nivoa. Interesantno je napomenuti da se industrija (kao najveći i najopasniji zagađivač) *ne deli na „čistu“ i „prljavu“ nego na onu koja može ili ne može da plati dozvolu za rad*.

Sledeći mehanizam je *kontrola ili inspekcija*. Ona se sprovodi na *federalnom, državnom i lokalnom nivou uz aktivnosti inspektora* Agencije za zaštitu životne sredine (EPA)². Inspektori mogu vršiti kontrolu kada žele, bez prethodnih najava, a ovlašćeni su da prave sve analize koje smatraju potrebnim. Oni takođe vrše kontrolu ispravnosti merenja koja obavljaju sami zagađivači. Kontrolu zagađenja mogu da traže i udruženja građana ukoliko za to postoje odgovarajuće indicije ili dokazi.

Treći mehanizam je *postupak u slučaju kršenja zakona* u kojem najznačajnije mesto imaju kazne. Kada se ustanovi prekršaj, prvi korak i sa manjim posledicama je upozorenje zagađivaču. Ukoliko se radi o težem prekršaju, zagađivaču obavezno sledi propisana kazna. O kakvim kaznama se radi može poslužiti primer kazne za *nepoštovanje propisanog tretmana opasnog otpada*. Za ozbiljnije i ponovljene prekršaje kazna može iznositi i do 25.000 američkih dolara dnevno, i to za svaki dan po isteku roka određenog za saniranje prekršaja. Pored toga, predviđena je i kazna privremenog oduzimanja dozvole za rad. Falsifikovanje podataka o vrsti i količini otpada, otpad bez dokumentacije, rad bez dozvole i slično,

¹ <http://www.nemi.gov/> National Environmental Methods Index

² <http://www.epa.gov/> U.S. Environmental Protection Agency

kvalifikujuju se kao krivično delo sa zaprećenom kaznom do 250.000 američkih dolara za odgovorno lice i jedan milion dolara za firmu¹.

Drugi korak je *obaveštavanje javnosti* o učinjenom prekršaju, njegovoj težini, posledicama i, naravno, o samom počinocu. To se smatra veoma ozbiljnom merom jer se zagađivač stavlja na tzv. crnu listu, što mu može doneti nove ekonomske teškoće na tržištu. Pored kazne i obaveštavanja javnosti, zagađivač je obavezan da sanira sve posledice prekršaja, odnosno zagađenja. Ukoliko nije sposoban da to učini sam, prinuđen je da se obrati nekoj specijalizovanoj firmi, što opet predstavlja novi izdatak.

Sledeći korak predstavlja *dobar primer kako se sprovode zakoni, vrši monitoring, koja vrsta organizacije je uključena u zaštitu, koje su njihove obaveze, načini finansiranja itd.* Prvi primer je Organizacija za kontrolu kvaliteta vazduha² po područjima. Monitoringom vazduha bavi se preko 30 mernih stanica i 18 posebnih stanica za merenje emisija otrovnih materija. Pored toga, postoji posebna organizacija za kontrolu i analizu zagađenja zemlje i vode³. Stručnjaci ove organizacije mogu vršiti kontrolu rada svih zagađivača. Ova organizacija ima pravo podnošenja tužbi u slučaju zakonskih prekršaja. Interesantno je navesti da fond za finansiranja ove organizacije čini 55% sredstava prikupljenih od izdavanja dozvola, 20% sredstava od poreza na nekretnine, 10% državnog novca, 8% federalnog i samo 7% od naplaćenih kazni.

Karakterističan je i sve „prisutniji“ *odnos između zagađivača i javnosti*. Veliki broj zagađivača obavezan je da meri sopstvena zagađenja i da ih javno objavljuje. Pored toga, mnoge kompanije ulažu sve više novca u reklamiranje svojih proizvoda kao zdravih, prirodnih ili pak kao bezopasnih po životnu sredinu ali i javnost ne sedi skrštenih ruku već reaguje na različite načina. Najčešća reagovanja ispoljavaju *udruženja građana* koja u slučaju bilo kakvog prekršaja reaguju ne samo upozoravajuće nego i podnose odgovarajuću tužbu. U tom smislu, kao ilustrativno može poslužiti primer delovanja udruženja građana - *Čuvar zaliva San Francisko*. Čuvar zaliva je predstavnik grupe građana čiji rad i opremu (gliser, radio-stanica, oprema za analizu vode i dr.) finansiraju građani. Zadatak čuvara je da svaki dan obiđe zaliv i sve ukotvljene brodove, da posebno kontroliše tankere, pumpe za naftu, da nadgleda pretovar nafte, ispuštanje rasutih tereta i sl. U slučaju bilo kakvih sumnjivih radnji, čuvar je dužan da prikupi odgovarajuće dokaze – uzorak vode, uzorak otpada, da ga fotografiše itd. U slučaju bilo kakvog prekršaja, ova grupa građana podnosi odgovarajuću tužbu nadležnom sudu. Interesantno je istaći i to da su čuvaru dostupne i brojne informacije, kao što su: *podaci o dolasku i odlasku brodova, podaci o teretima koji nose, podaci o njihovim destinacijama itd.*

Naravno, ovde bi se moglo postaviti pitanje šta je to što motiviše američkog građanina za takav odnos prema životnoj sredini a, recimo, ne motiviše našeg građanina koji ima istu zakonsku mogućnost. U odgovoru na to pitanje, sasvim pouzdano se može tvrditi da nije u pitanju zakon, nego svest američkog građanina koju on ima prema onome što on izdvaja za porez. Naime i prosečan Amerikanac ima interes da zna gde ide oporezivi deo njegove zarade jer nezadovoljstvo u smislu njegove lične ili materijalne nebezbednosti može da ima negativne političke posledice po vladajuću stranku koja vodi računa o sprovođenju zakona. Na taj način se zatvara krug ličnog, političkog i državnog interesa.

¹ Isto.

² Videti: Indeks kvaliteta vazduha: <http://www.airnow.gov/index.cfm?action=airnow.outlook>

³ http://www.epa.qld.gov.au/environmental_management/water/environmental_values_environmental_protection_water_policy_1997/

OTPAD I BIZNIS – IZAZOV I PRETNJA

Iskustva evropskih zemalja o upravljanju pokazala su da je otpad veoma profitabilan iako restriktivan biznis. On je profitabilan i restriktivan unutar nacionalnih granica, a izvan njih - na liberalnom tržištu on je samo profitabilan. Na taj način, politika je umesto zaštiti životne sredine podređena interesu profita.

Praksa evropskih zemalja potvrđuje profitabilnost poslova sa otpadom, posebno opasnim, ali i ukazuje na veoma štetne posledice i to ne samo za životnu sredinu nego i za funkcionisanje društveno-političkog sistema i za bezbednost društvene zajednice u celini. Razmere postaju zabrinjavajuće tamo gde se uspostavi *sprega ljudi iz politike i ove vrste biznisa*. Gde su zakoni strožiji i sistem *pribavljanja dozvola za rad* rigorozniji rizici su veći. Međutim, sa povećanjem rizika povećava se i mogućnost zarada pa se ključ biznisa sve više vrti u primeni zakona.

Italijanski izvori su zabeležili naglo povećanje interesa za poslove u vezi otpadom u protekle dve decenije. Međutim, umesto boljeg stanja životne sredine i smanjenja otpada, pred javnost je *isplivala samo nova forma biznisa koji vodi italijanska mafija*. Primeri su brojni, a pomenućemo samo najkarakterističnije koji kažu da Napuljska „*Camora*“ zahvaljujući sprezi „biznisa i politike“ u ovom poslu godišnje inkasira 52 miliona evra ili nešto manje od iznosa koji se ostvari od trgovine drogom u Italiji¹. Početna ulaganja predstavljala su kupovina zemljišta za površinsko odlaganje smeća, pa je sada regija Kampanja deo Italije sa najviše divljih deponija na koje se odlaže ne samo komunalni nego i opasni - nuklearni otpad.² Zakon o sanaciji zagađenih površina postoji ali se ne poštuje, a ne primenjuju se ni brojni drugi propisi o zaštiti životne sredine³.

Biznis sa otpadom dobio je novu formu kada je „*Camora*“ u svoj projekat uključila i *lokalnu upravu i tri opštinska predsednika iz regije*⁴. Kada obim poslova poprimio velike razmere tada su izbile afere zbog „podela zarade“, a zatim i kadrovske promene u lokalnoj upravi. Sa promenama su na površinu isplivali novi problemi glamuroznog programa za generalnu sanaciju teritorije i izgradnju deponija sredstvima iz evropskih fondova⁵. Znao se da su uzeta namenska sredstva iz fondova uzeta, ali se nije saznalo gde su i kako završila. U izveštaju pred parlamentarnom komisijom (juna 2004. godine) stanje na teritoriji je ocenjeno dramatičnim, a povereništvo je doživelo finansijski krah sa minusom u budžetu između 300 i 350 miliona evra. Državni organi su ocenili da je do deficita došlo zbog pogrešne politike u organizaciji rada. Otkrivene su slabosti iz sprege sa privatnim preduzećem grupe „*Impregilo*“ koje je upravljalo sa sedam centara za reciklažu otpada. U njima je po projektu trebalo da radi 2.300 radilo, a kontrola je utvrdila da je radilo samo 200 radnika. Radnike je angažovala jedna privatna agencija iz regije, a sudska istraga je utvrdila da je većina zaposlenih bila ranije kažnjavana, i da je njihov izbor bio pod kontrolom „*Camore*“.

ZEMLJE U RAZVOJU I TERMIČKI TRETMAN OTPADA

¹ Alfredo de Dominicus, *Le mani sui rifiuti (Ruke na otpadu)*, str.175.

Potencijal biznisa sa otpadom, prvi nanjušio klan Nuvoleta u Maranu, ali je „Camora“ prva shvatila da regija ispunjava uslove za investiranje u taj sektor. Procenili su da imaju dobru kontrolu teritorije, da na teritoriji nema adekvatnih struktura za upravljanje otpadom, a da postoji izobilje sirovine – tj. Smeća.

Isto.

² O krijumčarenju nuklearnog otpada videti šire u: Bošković, Milo; Skakavac Z.: Organizovani kriminalitet – karakteristike i pojavi oblici, *Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2009, str. 340-346.*

³ Detaljnije videti, Isto, str. 179-180.

⁴ Rastrelli, Lolsko i Basolino

⁵ Vidi: *Regionalni plan za sanaciju zagađenih područja Kampanje od 30. decembra 2002. g. Isto, str. 180.*

U vreme dok se u Srbiji intenzivno raspravlja o izgradnji spalionica otpada¹, u svetu se ova vrsta posla obavlja uz rigorozne mere monitoringa i zaštite, a u najvećem broju država obustavlja i zabranjuje, bez obzira da li se radi o komunalnom ili o opasnom otpadu.

Ne tako davno, Hrvatsku je uzdrmla kriminalna realizacija jednog projekta ove vrste. Naime, krajem '90-ih godina XX veka, pored jedne od najvećih evropskih deponija smeća u Jakuševcu, jugoistočno od Zagreba, podignuta *spalionica opasnog otpada* „PUTO²“, koja je zbog havarije ubrzo zatvorena.

Činjenice u vezi te spalionice „brižno“ su skrivane od javnosti, ali je o njima progovorio fizikalni hemičar sa farmaceutsko-biohemijškog fakulteta iz Zagreba, prof. dr sc. Stanko Uršić³. Ne samo u ovom slučaju nego i u drugim evropskim zemljama, krije se prava istina o spalionicama za koje se tvrdi da su to pogoni koji otpad pretvaraju u otrov za životnu sredinu sa pogubnim efektima po ljudsku bezbednost. Svesne posledica, „Zemlje Evropske unije (EU) su pre više od 20 godina počele da gase spalionice smeća. Za jednu od njih, koja funkcioniše u Pragu, Česi su pokušavali da je prodaju Srbiji pošto-zašto, jer su pod pretnjom da obustave njen rad. Dolazili su 2003. godine, prikazivali su je i nudili u Beogradu i u Nišu. To je jedan evropski eksces...a postoji metod spaljivanja na temperaturi od 4.000-5000 °C, plazma

¹ **Termički tretman - Član 41.**

Termički tretman otpada vrši se u skladu sa dozvolom za tretman izdatom na osnovu ovog zakona.

Termički tretman vrši se u postrojenjima koja su projektovana, izgrađena i opremljena u skladu sa ovim Zakonom.

Spaljivanje otpada, kao termički tretman, vrši se uz iskorišćenje energije koja se stvara sagorevanjem samo ako je to ekonomski opravdano i ako se za spaljivanje otpada ne koristi dodatna energija, osim za inicijalno paljenje, ili se otpad koristi kao gorivo, odnosno dodatno gorivo za ko-insineraciju.

Pre spaljivanja otpada vlasnik opasnog otpada obezbeđuje ispitivanje opasnih karakteristika otpada pri prvom otpremanju otpada u postrojenje, odnosno jednom godišnje za istu vrstu opasnog otpada koji se spaljuje u istom postrojenju u dužem vremenskom periodu.

Pre spaljivanja operator postrojenja iz stava 2. ovog člana obezbeđuje proveru otpada dopremljenog za spaljivanje, odnosno njegovu identifikaciju prema vrsti, količini i svojstvima, kontrolu prateće dokumentacije i uzorkovanje i analizu opasnog otpada.

Operator je dužan da čuva uzorke otpada iz stava 5. ovog člana najmanje jedan mesec nakon spaljivanja otpada. Vlada bliže propisuje vrste otpada za koje se vrši termički tretman, uslove i kriterijume za određivanje lokacije, tehničke i tehnološke uslove za projektovanje, izgradnju, opremanje i rad postrojenja za termički tretman otpada, postupanje sa ostatkom nakon spaljivanja otpada, kao i druga pitanja od značaja za rad postrojenja za termički tretman otpada.

Navedeno prema: Zakon o upravljanju otpadom R. Srbije, čl. 41.

² *PUTO – Pokretni uređaj za termičku obradu otpada. Napomena, S.I.M.*

³ *Tom prilikom je naveo, prvo, da je imenovan za člana državne komisije za ocenu studije o uticaju planirane spalionice na životnu sredinu, a da ni posle nekoliko zahteva nije dobio nikakav odgovor u vezi njenog rada, niti je imao mogućnost da ostvari uvid u osnovne tehničke/industrijske dokumente o postrojenju; drugo, da se od javnosti skriva da nijedna spalionica nema (u praksi skoro i ne može imati) stalnu kontrolu najopasnijih (npr. dioksinških) emisija; treće, da javnost nije upoznata da „nikad nije izvršeno nijedno jedino merenje dioksinških emisija na izlazu iz dimnjaka u režimu kada se spaljuju (u nedozvoljeno visokom postotku) „sirovine“ za nastajanje dioksina; četvrto, da je na direktno pitanje od „Instalatera“ (1998. godine), još pre početka rada postrojenja dobio odgovor da će se u postrojenju spaljivati sve materije koje dovode do dioksinških emisija u nedozvoljenim količinama (2% hlora u ulaznoj masi); peto, da je vrlo otrovni pepeo, teško zagađen dioksinima, iz uređaja za pročišćavanje velikodušno podvaljen vlasniku ciglane u Perušiću (Lika) da ga meša sa glinom za ciglu zbog čega je vlasnik morao da zatvori ciglanu; šesto, delatnost kao što je ova - postupanje sa opasnim otpadom, nije smela da potpadne pod privatnu, profitno usmerenu kontrolu; sedmo; postojalo je loše obaveštavanje građana od samog početka instaliranja postrojenja, pa čak i manipulacije sa javnošću u vezi naziva postrojenja, jer je „PUTO skraćenica od Pokretni Uređaj za termičku obradu Otpada“, a uređaj niti je pokretan, niti je ikad bio pokretan, niti je ikada postojala namera da postane pokretan; osmo, kada su se prvi put sastali članovi državne komisije uređaj je već bio postavljen u Jakuševcu. Rad je počeo bez dozvole, jer svi članovi komisije nisu potpisali zapisnik o puštanju postrojenja u rad.*

http://www.jakusevec.4t.com/tisak/kana01.htm_stranica_posećena_15/02/2012., 18:50.

postupak, koji je grubo rečeno neprimeren jer je skup. Neprimeren je za EU – jer je to postupak kremiranja, a nama treba da vratimo upotrebnu vrednost otpadnim materijama koje smo delimično ili potpuno iskoristili“¹

O spalionicama kao proizvođačimna otrova u Japanu nedavno objavljena studija koja je pokazala da spaljivanjem smese običnog novinskog papira, impregniranog natrijum hloridom, sa plastičnim izolacionom materijalom (PVC) nastaju *dioksini* koji, pored toga što izazivaju rak, uzrokuju hormonske i imunološke poremećaje. Prva naučna studija koja je pokazala da učestalost pojave raka zavisi od udaljenosti od spalionice otpada objavljena je još 1996. godine. Ona je pokazala da ljudi koji žive u područjima 7,5 km udaljenosti od spalionice otpada češće obolevaju od raka pluća, želuca, debelog creva... Studija je sprovedena na velikom uzorku ljudi – više od 14 miliona i uključila je 72 spalionice otpada u Velikoj Britaniji.

Naša javnost treba da bude upoznata da se zbog takvih saznanja i zbog pritiska javnosti, spalionice ne grade nego zatvaraju. Primera radi, početkom 1988. godine zatvorene su tri spalionice u Francuskoj odmah po otkriću da je kravlje mleko u obližnjim farmama zatrovano dioksinima. Pored toga, u Japanu je zatvoreno na stotine spalionica industrijskog otpada zbog uvođenja strožijih ograničenja emisija štetnih gasova, a u SAD se tokom osamdesetih godina odustalo od 248 predloženih projekata za izgradnju spalionica. Iako se malo zna kakve je političke posledice na unutrašnjem planu ostavio prestanak rada spalionice opasnog otpada u Jakuševcu kod Zagreba, mnogi analitičari su ukazivali da se u javnosti povećalo nepoverenje u Evropsku uniju ali i da je došlo do zahlađenja odnosa Hrvatske i Evropske unije pa i zastoja u procesu njenog pridruživanja EU.

Pored svega toga, javnost treba da zna pravu istinu i ekonomsku pozadinu za projekte izgradnje spalionica kao oblika stranih investicija. Za te projekte predstavnici zainteresovanih svetkih kompanija neposredno se usmeravaju napredstavnike nacionalne, regionalne ili lokalne vlasti, nudeći pomoć putem donacija i međunarodnih kredita za poslovni paket od izrade studija izvodljivosti preko finasijskih sredstava do transfera tehnologija i stavljanja u rad spalionica otpada. Da bi učvrstili stavove zainteresovanih, emisari izražavaju spremnost da finansiraju ekipne posete odabranim spalionicama – najčešće u Beč. Međutim, od onoga što se u poseti vidi, suštinski se ne može saznati ništa². Utisak je da njih i ne zanimaju problemi koji prate te projekte pa ni veoma upozoravajući zaključci Svetske banke u vezi s njima. *Svetska banka je zaključila da su spalionice najskuplji vid upravljanja otpadom, jer zahtevaju visokokvalifikovanu radnu snagu, pažljivo i skupo održavanje postrojenja i predstavljaju opasnost po životnu sredinu. Na drugoj strani, studija pod nazivom „Spalionice otpada – umiruća tehnologija“, govori da su svetska iskustva vezana za komercijalnu i ekonomsku stranu finansiranja takvih postrojenja sistematizovana u kapitalno intenzivne projekte koji zahtevaju: visoke investicione troškove od nekoliko stotina miliona evra; visoke troškove održavanja-samo promena filtera iznosi po nekoliko desetina miliona evra; visoko tehnički obučene operatere; strogo kontrolisanje propisa vezanih za aerozagađenje koje emituju spalionice.*³

Stručnjaci dalje upozoravaju da se prilikom spaljivanja tri tone otpada proizvodi jedna tona pepela koji je veoma toksičan, jer sadrži koncentrovane dioksine i teške metale. Po njihovom mišljenju, moderni insineratori sa sofisticiranom opremom za kontrolu zagađenja, toksične

¹ Vladimir Zaharijašević, Spalionice – pogoni koji otpad pretvaraju u otrov, *EkoForum i Životna sredina*, 12/09/2005.

² Detaljnije o tome videti u: Marković, S.: *Moć otpada u civilnom društvu*, Šabac, 2007.

³ Detaljnije vidi: Neil Tangri, *Waste Insineration: A Dying Technology*, GAIA- Global Anti- Insineration Alliance & Global Alliance for Insinerator Alternatives, Berkeley, str. 33. Pdf www.no-burn.org

metale zarobiće u leteći pepeo, tj. ostatak „uhvaćen“ ovim aparatima. Iako zvuči ironično, to bi trebalo da znači, ukoliko je bolja kontrola vazduha utoliko je i pepeo toksičniji. Međutim, nisu samo toksični metali uhvaćeni u pepelu nego i brojne druge supstance, uključujući *dioksine i furane*, koji se zapravo stvaraju na česticama pepela tokom spaljivanja otpada.

Američka agencija za životnu sredinu tvrdi da zna, da nijedna od postojećih spalionica ne može da uspešno otkloni sav otrov koji izlazi iz dimnjaka: dioksine, teške metale (naročito olovo, kadmijum i živu), kao i novonastale kombinacije neidentifikovanog opasnog pepela koji se formira tokom spaljivanja. Samo u Americi insineratori proizvedu 162.000 t pepela godišnje, koji je najčešće toksičniji od originalnog otpada, koji se potom mora deponovati na deponiju za opasan otpad. Za svaki 0,01 % umanjenja efikasnosti insineratora 100 % više zagađenja se emituje u vazduh¹. Iako se u industrijski razvijenim zemljama insineratori privremeno ili trajno zatvaraju, ipak, „novi“ insineratori se predlažu zemljama, kao ekonomski profitabilni projekti, koji obezbeđuju zapošljavanje, proizvodnju električne energije, nude nove tehnologije, dobra rešenja za kontrolu emisije gasova i ne zamaraju potencijalne klijente problemima ekologije.

U evropskim zemljama u tranziciji vlade su opterećene ne samo političkim i ekonomskim stanjem nego i nerešenim pitanjima upravljanja otpadom. U takvoj situaciji one su pred novim izazovima, da zbog izvesnog ekonomskog interesa prihvate najskuplji metod upravljanja otpadom i da promovišu spalionice i spaljivanje otpada kao rešenje? Eventualna prihvatanja ovih ponuda, predstavljala bi i zvaničnu potvrdu da su u državi marginalizovana sva saznanja o toksičnim procesima i posledicama rada spalionica. Alternativna rešenja, kao što je plazma postupak (spaljivanje na temperaturi od 2000 do 5000 °C), ili podizanje nacionalne svesti u odnosu na ovaj civilizacijski problem, mogla bi biti korisna za društvo u celini. Međutim, plazma postupak je toliko skup da je za nerazvijene zemlje nedostižan², dok je drugi realniji ali na duži rok. Preostaje, da se sa stvarnim problemima otpada bolje upozna i laička javnost koja može doprineti smanjenju količine otpada, njegovoj primarnoj klasifikaciji i većem doprinosu za zaštitu životne sredine od zakonske regulative koja se ne provodi.

ZAKLJUČAK

Saznati stav autora ukazuje nespornim da je otpad specifičan civilizacijski a upravljanje otpadom složen problem prakse, čije se rešavanje ne može pravdati ekonomskim interesom niti greške normativnim slabostima, i da se bilo šta s njim u vezi ne može raditi bez objektivne studije izvodljivosti.

Otvoreno je pitanje, da li treba verovati izvorima koji upućuju na to da je spaljivanje otpada (ne)savršena tehnologija koju treba prihvatiti zbog efikasnije politike zaštite životne sredine ili zbog interesa kratkoročne dobiti?

LITERATURA:

1. Bošković, M. & Skakavac, Z.: *Organizovani kriminalitet – karakteristike i pojavni oblici*, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2009.
2. Bibi, A&Brenana, E.M.: *Osnovi ekologije*, prevod sa engleskog, „CLIO“, Beograd, 2008.
3. Conka, K. i Dabelko, G. (ur.): *Environmental Peacemaking*, Baltimore: John Hopkins

¹ Navedeno prema: *Inisineracija: politika bankrota*, www.cpsr.cs.uchicago.edu/countrymedia

² www.ekoforum.org: Spalionice-pogoni koji otpad pretvaraju u otrov, *Eko forum i životna sredina*, 19.decembar 2005.

- University Press, 2002.
4. Dalby, S.; *Environmental Security*, Minneapolis: University of Minnesota Press. 2002.
 5. Deudney, D. i Matthew, R. (ur.); *Contested Grounds: Security and Conflict in the New Environmental Politics*, Albany: State University of New York Press, 1999.
 6. Diehl, P i Gleditsch, N. (ur.); *Environmental Conflict*, Boulder, CO: Westview Press, 2001.
 7. Elliot, L.; *The Global Politics of the Environment*, London: Macmillan, 1998.
 8. Homer-Dixon, T.; *Environment, Scarcity, and Violence*, Princeton: Princeton University Press, 1999.
 9. Peluso, N. i Watts, M. (ur.); *Violent Environments*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
 10. Kenedi, P.: *Priprema za dvadeset prvi vek*, „Službeni list“ Beograd 1997, str. 217.
 11. Lemoine, F.: *L'economia cinese*, prevod na sa francuskog na italijanski, „Il Mulino“, Bologna, 2005,
 12. Vallega, A.: *Geopolitica e sviluppo sostenibile*, Milano 1994, Murisa
 13. Marković, S.: *Moć otpada u civilnom društvu*, Šabac, 2006.
 14. Pokrajac, S.: *Tehnologija, Tranzicija i globalizacija*, „Savez naučnih stvaralaca Srbije“, Beograd.
 15. Mander, Dž. & Goldsmit, E.: *Globalizacija*, „Clio“ Beograd 2003
 16. Drakulić M., „Informatizacija uprave i proces zaštite životne sredine“, Pravo i životna sredina, Beograd 1997.
 17. Todić, D., „Savremena politika i pravo životne sredine“ Beograd, 2002.
 18. Fatić, A.: *Kriminal i društvena kontrola u istočnoj Evropi*, „IMPP“, Beograd, 1977.
 19. Čomski Noam, *Profit iznad ljudi*, „Svetovi“, Novi Sad, 1999.
 20. Čomski Noam, *Godina 501 – Konkvista se nastavlja*, „Svetovi“, Novi Sad, 1998.
 21. Pokrajac, S.: *Tehnologija, tranzicija i globalizacija*, „Savez naučnih stvaralaca Srbije“ Beograd, 2002.
 22. Kulić, S.: *Kritičko teorijski osvrt na ekonomske i političke strukture nove Evrope*, „Revijalna izdanja“ Zagreb, 1992.
 23. Kulić, S. & Čalić, E.: *Dijalog o nacizmu i globalizaciji*, „Adamić“ Rijeka, 1998.
 24. Novalić, F.: *Rasipanje budućnosti - Kritika mita napretka i cinizma rasipanja*, „Alinea“ , Zagreb, 2003.
 25. Kulić, S.: & Bebek, B.: *Opća kritika dužničke ekonomije*, „Minerva“ Subotica, 1987.
 26. Kulić, S.: *Znanstveno tehnološka revolucija - za koga?* „Jugoart“, Zagreb, 1990.
 27. Toflin, A.: *Šok budućnosti*, „Ključevi uspeha“ , Beograd, 1997.
 28. Milton, F.: *Kapitalizam i sloboda*, „Globus“ Školska knjiga, Zagreb, 1992.
 29. Pamio, M.: *Il Lato Oscuro del nuovo Ordine Mondiale*, „Macro edizioni“ Cesena, 2005,
 30. Kozomara, J.: *Spoljnotrgovinsko poslovanje*, „Institut za ekonomsku diplomatiju“ , Beograd, 2006.
 31. Mrvić, Nataša-Petrović i Ćirić Jovan, *Sukob javnog i privatnog interesa, u trouglu, moći, novca i politike*, „VIZ“ i „Institut za uporedno pravo“, Beograd, 2004.
 32. Đurićin, D.: Upravljanje pomoću projekata, „Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu“, Beograd, 2005.
 33. Pavlović, Z.: *Nevladine organizacije i UNESCO*, Pravni fakultet Novi Sad, 1993.
 34. Radović, M.: Korporativno upravljanje – iskustva korporacija u Vojvodini, FPPS, Novi Sad, 2010.

35. Vukadinović, R.: *Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti*, „Grafotisak“ Grude, 2001.
36. Neil Tangri, *Waste Insineration: A Dying Technology*, GAIA, YC Publication Consultants, Philippines, 2003.
37. Čomski, N.: Profit iznad ljudi - neoliberalizam i globalni poredak, „Svetovi“ Novi Sad 1999
38. Avramov, S. & Kreća, M.: Međunarodno javno pravo, „Savremena administracija“ Beograd, 1997.
39. Todorović, V.: Međunarodna pravna pomoć, Bilateralne konvencije, „Službeni glasnik“ Beograd, 2000.